

SZABÓNÉ DR. KÁRMÁN JUDIT

Reziliencia a magyarországi cigányság korai történetében

STUDIA IUVENTUTIS ROMA I. 2021.

Bevezetés

A reziliencia – azaz a rugalmas ellenállási képesség – olyan készség, kvalitás, ami által a környező hátrányos, ellenséges, sokszerű hatások ellenére sikeres alkalmazkodás, megerősödés, sőt, fejlődés megy végbe egy egyén, szervezet, ökoszisztéma, gazdaság életében. Olyan képesség, ami abszorbeálni, mi több, hasznosítani tudja a külső változások okozta zavaró hatásokat. A reziliencia az ökológiában, a szervezetfejlesztésben, a gazdaságtudományban, a pszichológiában egyaránt ismert jelenség, használt fogalom.

Az egyén szempontjából a reziliencia – a pszichés rugalmasság – képessége teszi lehetővé a sikeres alkalmazkodást egy fenyegető, vagy kihívást jelentő helyzetben, segíti a sérülés, trauma utáni felépülést, az adaptív magatartás fenntartását. Masten¹ szerint a reziliens személyt az erős belső kontroll, a pozitív énkép, az optimizmus, az empátia, az én-hatékony (s ennek következtében az asszertív) viselkedés jellemzi. A pszichológia ezért protektív védőfaktoroként tekint rá, olyan képességnek tartja, ami segíti az egyént (közösséget, társadalmat, gazdaságot) a súlyos, nehéz élethelyzeteken (hátrányos helyzet, fogyatékoság, szegénység), tragédiákon, katasztrófákon való átjutáson. Kutatások² bizonyítják, hogy a reziliencia képessége pozitív kapcsolatban áll a mentális egészséggel, mentális jól-léttel; a reziliens személyek hajlamosabbak szembenézni a kihívásokkal, sikereesebbek, egészségesebbek, elégedettebbek, boldogabbak.³

A reziliencia – mai ismereteink szerint – szerzett, s nem veleszületett képesség, kialakulásában a szocializációnak, nevelésnek van meghatározó szerepe. Fejlődésének fontos

¹ Masten A. S.: *Ordinary magic: Resilience processes in development*. American Psychologist, 2001., 56 (3), 227-238.

² Bonanno, G. A.: *Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events?* American Psychologist, 2004., 59(1), 20–28.

³ Cohn, M. A., Fredrickson, B. L., Brown, S. L., Mikels, J. A., & Conway, A. M.: *Happiness unpacked: Positive emotions increase life satisfaction by building resilience*. Emotion, 2009., 9(3), 361–368.

feltétele, hogy az egyén (már gyermekként!) tevékenyen vegyen részt egy-egy nehéz helyzet megoldásában (a szülő, a nevelő, a társadalom ne oldja meg helyette, nélküle, rajta azokat), mindezek mellett ne hagyják magára a konfliktusban, kísérjék, figyeljenek rá, támogassák a küzdésben, s tanítsák meg segítséget kérni, ha szüksége van rá. A kísérők, a társadalom feladata, hogy támogatást, segítséget adjon minden küzdőnek, rászorulóknak. A reziliens mellett a „nem helyette, hanem vele” elvnek és gyakorlatnak kell érvényesülnie.

Reziliencia és a cigányság

A magyarországi cigányság, s azon belül is a fiatal értelmiség, diplomás réteg kialakulásának vizsgálata kapcsán már jó néhány kutatás történt a reziliencia témakörben is, kutatva, hogy miként tudják – a többszörösen hátrányos, nehéz helyzetük ellenére – megszerezni a diplomát, sikeresen boldogulni, meghaladni szüleik, elődeik, kortársaik társadalmi státuszát. A roma, cigány populáció közötti reziliencia kutatás ma a fénykorát éli, mind a neveléstudományi, mind pedig a romológiai szakirodalomban bőven találunk anyagot e témában.⁴ A hazai cigány értelmiség körében, közel húsz évvel ezelőtt elsőként végeztem ilyen kutatást⁵ – 2001-2002-ben, százfős cigány diplomás mintán⁶ –, s azóta is kötődöm ilyen vizsgálatokhoz segítőként, tanácsadóként, lektorként.⁷

Jelen tanulmányomban a rezilienciát történeti keretben tárgyalom, azt mutatom be, hogy a cigányság történetében, a történelmi Magyarországon való megjelenésüket követő korai évszázadokban miképp érvényesült; sikerült-e, kiknek, s milyen módon kiemelkedniük az akkori cigányság szegény, nincstelen tömegéből? A reziliencia szükséges, de korántsem elegendő feltétele a felemelkedésnek, kiemelkedésnek – nélkülözhetetlen hozzá a lehetőség és

⁴ Hazai kutatók közül ajánlom: Ceglédi Timea: *Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére kibontakozó sikeres iskolai karrier*, Szociológiai Szemle, 2012, 2. 85-110., Forray R. Katalin: *Reziliencia cigány, roma hallgatók körében.*, academia.edu, 2016. https://www.academia.edu/23440671/Reziliencia_cig%C3%A1ny_roma_hallgat%C3%B3k_k%C3%B6r%C3%A9ben. Külföldi szakirodalom: D. Allan-M.Greenfields-D.Smith: *Transnational Resilience and Change. Gypsy, Roma and Traveller Strategies of Survival and Adaptation*. Cambridge Scholars Publishing, 2018.

⁵ Szabóné Kármán Judit: *A magyarországi cigány értelmiség helyzete, mentális állapota*. PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Pécs, WHS Gypsy Studies Student, 2005.6.

⁶ Szabóné Kármán Judit: *Sar si von? Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 5. évf. 2004. 4. sz. 335 – 358.

⁷ Ceglédi Timea, Hamvas László, Katona Csaba, Kiss Andrea, Torner Bernadett, Vas Sándor: *Ugródeszka lendülettel – Reziliens Wális Szakkollégisták* Kiadó: Wáli István Roma Szakkollégium, Debrecen, 2018.

a támogatás. Munkámban ilyen összefüggésekben kívánom tárgyalni a kiemelkedett cigányok történetét a 15-18. század között.

Rövid történelmi áttekintés (15-17. század)

Mai ismereteink szerint a ma cigánynak, romának nevezett népcsoport keletről érkező első képviselői a 11-12. században jelentek meg Európa határán, majd évszázadok során innen vándoroltak be, s terjedtek el egész Európában, a tengerentúlon.⁸

A magyarországi cigányok története alapjaiban eltér a Nyugat-Európában megjelent vándor cigányok sorsától, mert más feltételei voltak az együttélésnek. Míg Európa nyugati felén nem volt lehetőségük beilleszkedni,

Magyarországon – mint „szimbiotikus nomádok” – illeszkedve részévé váltak a feudális gazdasági rendszernek. Nyugaton a legtöbb országban üldözés várt rájuk, megölték, kitoloncolták, rabszolgaként deportálták őket, hazánkban azonban soha nem született törvény a cigányok kiűzésére, megölésére, rabszolgasorsba taszítására, bár az együttélési nehézségek komoly feszültségekhez vezettek. A kezdeti békés együttélés után – főleg, mert újabb és újabb csoportok vándoroltak be a történelmi Magyarország területére, akik továbbmenni nem tudtak a környező országok feléjük irányuló bojkottja miatt, minek következtében, ahogy nőtt a létszámuk úgy csökkent, zsugorodott a megélhetésüket biztosító piac – nálunk is sor került összetűzésekre (leginkább tolvajlások miatti pereskedésekre) a honos lakosság és közöttük, sőt, olykor cigányok között is. A 17. század végére pedig már megjelent az ún. „cigánykérdés”, „cigányügy” (a cigányok sorsának, helyzetének, a cigány és nem cigány népesség együttélésének kérdése), melyet az évszázadok során hol rosszul, hol jól, hol szakértelemmel, hol hozzáértés nélkül, még több problémát generálva próbáltak kezelni, megoldani, de arra is volt nem egyszer példa, hogy fontosabb országos ügyek miatt félretették, nem foglalkoztak vele. A Magyarországra bevándorolt cigányok történetét azonban semmiképp nem tekinthetjük úgy, mint szenvedéstörténetet, hanem befogadók és befogadottak hatszáz éves együttélés-történeteként (olykor párhuzamos történeteként) kell tárgyalnunk, amelyben – ugyan igen korlátozottan – lehetőség volt némelyeknek kiemelkedni. Az ő történetüket tárgyalom a továbbiakban.

⁸ A cigányság története 1943-ig részletesen In: Szabóné Kármán Judit: A magyarországi cigányság I. (cigányok és románok), Gondolat Kiadó, Budapest, 2016.

A rendelkezésünkre álló források alapján a legkorábbi feljegyzések, melyek a történelmi Magyarország területén cigányok jelenlétére utalnak, a 15. században készültek. Valószínű, hogy a 14-15. században, anélkül, hogy rájuk utaló korai dokumentumok fennmaradtak volna – folyamatosan, egymástól függetlenül kisebb-nagyobb csoportokban bevándorolva –, érkeztek hozzánk az első cigány kompániák. Kiindulópontjuk a Balkán lehetett; az ezernégyszázas évek második felében már Szerbiában, Bulgáriában, Havasalföldön jegyezték fel megjelenésüket, onnan továbbvándorolva érkezhettek Magyarország déli területeire.

Egy 1455. januárban készült oklevélben olvashatunk először hazánkban élő cigányokról; e dokumentumban Hunyadi János besztercei ispán engedélyezi, hogy négy cigány – név szerint *Karachon, Mihály, Péter és Micoló* – a Barcsay (Barchali) testvérek birtokain, mint jobbágyságok letelepedjenek.⁹ Mint a korabeli okmányból kiderül, nemcsak letelepedésüket hagyta jóvá, de – ellentétben a környező országok cigányüldöző gyakorlatával – még védelmükről is rendelkezett.

Az első bevándorló cigány csoportok Erdélyben jelentek meg, a falvak és városok szélén, külterületein találtak otthont, különösen Brassó, Nagyszében és Kolozsvár biztosított számukra piaci lehetőséget. 15-16. századi letelepedésük, vándor – mozgó – piacozó életformájuk kedvező fogadtatásra talált nálunk, munkaerejükért, általuk nyújtott szolgáltatásokért, s nem utolsósorban adóikért még vetélkedtek is egymással az erdélyi vajdák és familiárisaik.

A 16. századtól megnőtt az országban élő – be- és átvándorló, valamint a vándorló – cigányok száma, újabb és újabb cigány csoportok érkeztek a környező országokból; menekülvén az üldözés, rabszolgasors, háborúk, éhínségek elől, s mivel nem volt tovább hova vándorolniuk, a történelmi Magyarország területén maradtak. Az új, idegen cigányokkal szemben kezdettől fogva ellenérzéssel viseltetett az ország lakossága. Kezdetben csak velük szemben, majd minden cigányra vonatkozóan jelentek meg rendeletek, amelyek életvitelüket, mozgásukat, munkavégzésüket, családi-rokoni kapcsolataikat alapvetően meghatározta, szabályozta. A „cigányügy”, a „cigánykérdés” a 17. század vége óta szerepel együttélésünk történetében.

Az első cigány írástudó, az első „reziliens” – Vaskohi (Belényesi) Grausser Dávid

⁹ Nagy Pál: *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1998. 55.

Mai ismereteink szerint, az iskolázottság terén az első kiemelkedett személy, a magyarországi cigányok első diplomás, tanult képviselője Vaskohi Grausser Dávid (későbbi Belényesi Grausser Dávid) volt, aki a Nagyeneydi Református Kollégiumban végezte tanulmányait a 17. század végén, majd onnan kikerülve vált iskolamesterré. Sorsa, életének alakulása több szempontból is tanulságokat hordoz, kérdéseket vet fel.

Tanulmányairól mindenekelőtt a Kollégium Matricula Studiosorumában olvasható bejegyzésből tudunk, ami szerint 1687. október harmadikán subscribált, azaz kezdte meg a tanulást az intézményben. Neve mellett szerepel az utalás cigány származására: „*natione ciganus*”.¹⁰

Grausser Dávid (Dávid Grausser, alias vaskohi) előéletére vonatkozóan fontos adatokat olvashatunk a későbbi református lelkész, Hermányi Dienes József önéletírásából: „*Kolosvári István, feljőve az auditoriumba, s minthogy igen jó deák s hatalmas beszédű orator, egész óráig tartó invectiva oratiot monda el s megraká az ifjuságot állatjára. Más napon ismét feljövén és előszólitván a fekete tábla mellé egy oly tanítványt (a neve Dávid Grausa vala, annak a Belényesinek jobbágy cigányának fia, kinek egy alumnusa van az enyedi kollégiumban, kiről Belényesinek is hívták ezt a deákot, noha vaskóhi cigány volna), aki felől gondolta, hogy ért a matematika figurákhoz. Ki is előjövén, egy nagy virágot ira krétával a táblára, jó ideig pepecselvén rajta s végre azt meglekintvén a professor, kérdé a cigány matematikustól: Quid hoc est domine? Melyre felele a deák: Deus novit clarissime domine!*¹¹ — s ennél többször mathesist nem tanita Kolozsvári István, hanem filozofiához és zsidó nyelvhez foga...”¹² Ebből egyértelműen kiderül, hogy a cigány fiatalember, aki I. Apafi Mihály jószágkormányzójának, Belényesi Ferenc (Várad Belényesi Ferenc) egyik cigány jobbágyának fia volt, a kollégiumban ösztöndíjas diákként tanult, tanulmányait a Belényesi család támogatta. Belényesi Ferenc református nemes, tudományosan képzett ember, egyházi író volt. Valószínű, hogy cigány jobbágya gyermekében felfedezte a tanulni, kitörni vágyás szándékát, s ezért támogatta a fiú tanulmányait.

¹⁰ Jakó Zsigmond által közzétett Matricula studiosorum Diáknévsora 1662–1841. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf3204.pdf 112. p. (2014. 07.03.)

¹¹ A párbeszéd: - „Mi ez uram?” – „Isten nagyon jól tudja, uram!”-

¹² Hermányi Dienes József (1758): Minthogy már életemnek... http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf8652.pdf (2014. 07.11.)

A lejegyzett történetből fontos életrajzi adatokon kívül mást is megtudunk; megismerjük professzorával szembeni renitens, tiszteletlen magatartását, ami – életének későbbi alakulását megismerve – jelzésértékűnek is tekinthető.

Grausser Dávid iskolai elvégzése után a kollégiumi bejegyzés szerint rector, iskolamester lett Gyéresszentkirály községben. Akár sikertörténet is lehetett volna az élete, ám az általam talált adatok alapján, a fennmaradt későbbi dokumentumokból egy kudarcos, szomorú fordulatokban bővelkedő életút rajzolódik ki. 1700-ban három településen – Ribicén, Brádon és Kristyoron – szolgált lelkészként, ám a vizitációs jegyzőkönyvek és egyéb egyházi iratok sorra arról tanúskodnak, hogy gyakori részegeskedése miatt szolgálatát nem tudta ellátni, többször megintették, az egyházi vezetés elé idézték, mivel megbotránkozást okozott viselkedésével. Krónikus alkoholizmusa miatt a Generális Zsinat végül megfosztotta hivatalától, majd nem sokkal ezután felesége is elvált tőle. Fontos információt tudunk meg róla egy esperesi számonkérés, megfeddés alkalmával történt beszélgetésből: „*Mondom neki, hogy nincs már egyéb hátra, Belényesi, hanem, hogy a mi társaságunkból vágattassál ki. Erre csak azt feleli, osztán jó hegedűs vagyok, Havasalföldiben mégyek, s a vajda hegedűse leszek, úgy is elélek.*”¹³ Egy későbbi – ugyancsak egyházi – dokumentumból megtudjuk, hogy 1715-ben Malomvíz lelkészeként szolgált, de alkoholizmusa itt is sok problémát okozott.¹⁴ Sorsának további alakulásáról nem találtam dokumentumokat, talán valóban a vajda hegedűse lett Havasalföldön.

Az első cigány értelmiségi sorsa elgondolkodtató, életének alakulását követve több kérdést is feltehetünk; vajon a „reziliens-jelölt,” kiemelkedni akaró, az első lépéseket sikeresen megtenni tudó személyeknek milyen és mennyi segítségre, támogatásra van szükségük, s kinek kell ezt biztosítani? Mi kellett volna, hogy Grausser Dávid valóban reziliens legyen?

Bizonyos, hogy Grausser Dávidon kívül más cigányok is részt vettek – annak ellenére, hogy nem volt általános gyakorlat, s törvény, rendelet sem írta elő – szervezett oktatásban. Szőnyi Nagy István református lelkész, 1695-ben Kolozsváron kiadott Magyar Oskola című könyvében ugyanis ez áll: „*Némelly Czigányok is vannak, kik e' tanulásnak édesdedvén szépen*

¹³ Ősz Sándor Előd: *Mócvideki reformátusok. Református mócok? Adalékok a Zaránd vidéki reformátusság 17-18. századi történetéhez.* in: Református Szemle, C. évf. Kolozsvár, 2007. 4. sz. 884. p.

¹⁴ Uo.

*olvasnak, némellyek írnak is.*¹⁵ A népnevelő lelkésztől feljegyezték, hogy nagy buzgósággal írt, prédikált, és oktatott főleg idősebbeket, s mivel hivatkozott könyvének teljes címe: *Magyar Oskola, mellynek mesterségével az okos és serény Tanító, kiváltképen az idősbeket, írás olvasásra XII órák alatt meg-taníthattya*, feltételezhető, hogy tanítványai főleg „idősb”, azaz felnőtt cigányok lehettek.

„Reziliens” cigányok a 18. században – Császlai Mihály, Vistai Farkas Mihály

A 18. század derekán a magyar parasztság nagy része írni-olvasni nem tudott. Egy 1769. évi Helytartótanácsi összeírás szerint a községek felében sem pap, sem tanító nem volt, utóbbiak közül a többség nem rendelkezett megfelelő képzettséggel, sokan semmiféle grammatikai iskolát nem végeztek, írni nem, csak olvasni tudtak. Az 1777. évi I. Ratio Educationis ugyan kötelezővé tette 6-12 éves kor között az oktatásban való részvételt, ám ennek a feltételei (arra alkalmas tanító, megfelelő fizetés, épület, felszerelés stb.) az ország legtöbb településén nem voltak biztosítva.

Ilyen háttérből még a módosabb parasztok, gazdák gyermekei közül is alig néhányan kerültek városi gimnáziumba, ezért is figyelemre méltó két cigány fiatal magas iskolai végzettsége.

A Szatmári Református Kollégium Matrikulájából tudjuk, hogy egy cigány diákjuk bizonyosan volt; az 1719-ben subcribált (beiratkozott) Császlai Mihály¹⁶ diák neve mellett ez áll: „szegény cigány.”¹⁷ A cigány diák sikeresen befejezte tanulmányait, amit a neve melletti „magister factus” bejegyzés igazol. Sorsának későbbi alakulásáról semmit nem tudni.

Fennmaradt egy másik cigány diák neve is a század második feléből, aki a Kolozsvári Református Kollégium tanulója volt. A kalotaszegi Vistáról származó Farkas Mihályról – alábbi kérelemleveléből – annyit tudunk, hogy elvégezte a tanulmányait, majd jelentkezett egy falusi iskolamesteri állásra, ám a helybeli előljárók nem akarták őt alkalmazni. Ügye

¹⁵ Magyar Oskola, mellynek mesterségével az okos és serény Tanító, kiváltképen az idősbeket, írás olvasásra XII órák alatt meg-taníthattya. Kolozsvár, 1695. (Az oktatás végén a szerző névbetűi Sz. N. I. Kol. R. E. P. Toldy Ferencz kiadta: Corpus Grammaticorum. Régi magyar nyelvészek. Pest, 1866. 585-604. I. Ism. Lugossy József, M. Akad. Értesítő 1844. 162. I. Néptanítók Lapja 1876. 1. sz.).

¹⁶ Valójában Császlói – a kollégiumba a származási helyüket írták be vezetéknevként a diákok keresztnévé elé. A Szatmár megyei Császló községből a Matricula szerint összesen huszonöt diák tanult a 18-19. században.

¹⁷ Pontosan: 2412. Michael Császlai magister factus. Szegény cigány. In: Keserű Bálint szerk. (1994): Fontes Rerum Scholasticum V. Közreadja: Bura László: Szatmári diákok 1610-1852. 81.

előremozdítása érdekében volt professzoraihoz fordult – a kollégium konzisztóriumához 1787-ben benyújtott kérelmében e célból kéri támogatásukat, tanárai „hathatós rendelkezését”:

„Bátorkodom alázatos instantiammal Excellentiatok, Nagystok kegyes lábai eleibe borulni ily okon: ugyanis lévén én oly nemzetből való, a kik többnyire mind a Jábál és Tubáلكaim követői. (1. Mózes IV. V. 20. 21. 22.) melyet midőn látnék, én magamat különösen Isten kegyelméből szántam vala a tisztességes tudományoknak gyakorlására, melyet gyermekségemtől fogva gyakorolván, magamban Cartesiusnak értelmét, (melyben azt állítja: Nihil Deus aequalius, quam mentem tribuit) nem egész erőben valónak találtam; mindazáltal ugyancsak csekély tehetségem szerint igyekezőn, annyira mentem, hogy censura által a deáki seregbe bevéttem és azok közt már egy néhány esztendőket eltöltöttem, már most nem egyéb czélom, hanem hogy csak egy falusi Mesterséget érhetnék, nehogy úgy járnék, mint az Esopus szajkója; az idevaló Tiszt. Professor uraimék pedig azon belső hivatalt nekem teljességgel nem akarják megengedni, mely miá majd a kétségbeesésnek szélén tántorgok. Instálok azért mély alázatossággal Excellnak, Nagysnak, megemlékezőn Krisztus urunknak szavairól (Sz. Jánosnak 7. v. 24.) Ne ítéljeteك külső ábrázat szerint, méltóztassanak velem irgalmasságot cselekedni és egy falusi Mesterséggel való megvigasztaltatásom iránt az idevaló Tiszt. Professor uraiméknak hathatós rendelkezést tenni, mely kegyes cselekedeteknek Excell. Nagyságtoknak lezendő megjutalmaztatásáért életem fogytáig Istenem előtt esedezni meg nem szűnöm. Várván kegyelmességeket vagyok Excellentiatoknak Nagystoknak alázatos legkisebb szolgálók.

*Farkas Mihály Czigány nemzetből volt kolosvári refor. togatus*¹⁸

Leveléből megtudjuk – mint arra a Bibliai idézettel utal –, hogy abba a cigány csoportba tartozott, melyik kovácmesterséget folytatott (Tubáلكain ugyanis mindenféle réz-és vasszerszámok kovácsolója), s sátorban laktak a felmenői (hisz Jábál a sátorban lakók atyja volt). Írásából az is kiderül, hogy látva népe életét, sorsát, nem akart úgy élni, mint a többiek, saját erejéből, s nagy szorgalommal kiemelkedett közülük, tanult ember lett. Professzorai valószínűleg támogatták, s adtak ajánlólevelet állásba kerüléséhez. Hogy jó kapcsolata lehetett volt tanáraival, arra abból következtethetünk, hogy 1796-1798-ban az egyetem nagyhírű, tudós teológiaprofesszorával, Szathmári Pap Mihállyal együtt (vagy annak támogatását bírva) – aki maga is nyolc nyelven beszélt, s talán ilyen irányú érdeklődéséből fakadóan támogatta őt – készített egy cigány szójegyzéket, egy 1786-ban nyomtatott latin-

¹⁸ Landauer Attila: *A magyar protestáns egyházak korai évszázadai és a cigányság*. Credo, 2011. 4. 32-39.

magyar szótár mellé kézzel több, mint kétezer erdélyi magyar cigány szót jegyzett fel. A szótár mellett a következő kéziratári bejegyzés olvasható: „*Szathmári Pap Mihály készítette Farkas Mihály – más néven Vistai – született cigánnyal, aki néhány évig a kollégium tógátus diákja volt.*”¹⁹.

Vistai Farkas Mihály leveléből akár tipikusnak is tekinthető reziliens sorsot ismerhetünk meg; hátrányos helyzetű, rasszjegyeit nyilvánvalóan, jól láthatóan hordozó, kiváló képességű cigány fiatal, aki elvégezve magas iskoláit, nem jut megfelelő álláshoz (falusi mesterséghez). Sorsának további alakulásáról nem sikerült adatokat találnom – feltételezem azonban, hogy professzorai támogatását bírva mégis elhelyezkedhetett valamelyik községi iskolában tanítóként.

A 18. század második felétől egyre több dokumentum bizonyítja a cigányok felemelkedési vágyát, reziliencia készségét; egyre többen vettek részt a tanulásban, sőt, a tanításban is! A kalocsai érsekség területén feljegyzései között olvasható, hogy az 1770-es években a nagykanizsai ferences gimnáziumban már több cigány gyermek tanult,²⁰ 1765-ben Hercegszántón egy Róza nevű cigány asszony önkéntes tanítóként – hasonlóan képzettség nélkül, mint a kor többi, mesteremberekből, kiszolgált katonákból, vándorlegényekből, diákokból lett tanítói – nyolcvan lányt tanított iskolájában!²¹

A szomajomi új polgárok iskolaépítési törekvése

A reziliencia-törekvés kiemelkedő példája egy Somogy megyei település, Szomajom cigány lakosainak (új polgárainak²²) iskolaépítési kérvénye, amit 1774-ben nyújtottak be a vármegyéhez: „*Tekintetes Nemes Vármegye! Mivel Fölséges Asszonyunk kegyelmes rendelése az; hogy mi Új Polgárok a mi Gyermekeinket Isteni félelemben, és keresztényi tudományban*

¹⁹ Szathmári Pap Mihály- Vistai Farkas Mihály (1768): *Vocabularium Zingarico-Latinum et Hungaricum*. Kolozsvár. Digitális változat: <http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/22035> 6. (2014. 07. 16.)

²⁰ Tóth Péter: *Kóborlás és letelepedés (A magyarországi cigányok feudális kori történetéhez)*. In: Dobrossy István: *Levéltári Évkönyv VII.* Miskolc, 1994. 16.

²¹ Zorn Antal: *Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén*. In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából V.* Oktatás-nevelés. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1983. 116.

²² Mária Terézia utasítására 1761-ben a Helytartótanács elrendelte, hogy a „cigány” népvét tilos használni, helyette „új magyarnak”, „új polgárnak”, „új parasztnak” kell nevezni a cigányokat.

*hiven oktattassuk; azért ezen üdvösséges és kegyelmes Parantsolatyát Eö Fölségének akarván mentiül előbb bé tellesíttenni, alazatosan Instálunk Tekintetes, Nemes Vármegyének kegyes szine előtt, hogy mi hozzánk leg közelebb levő Pusztá Korpádi Helységben leg frisebben érkezett Eö Fölségének Kegyelmes Rendelése szerint a Pápista Mester számára mennél előbb Iskola Ház építtetnek, és Mester bé hozattatnék, hogy mi is Magzatinkat Isteni félelemben és Keresztényi tudományban nevelvén a közönséges Jonak hasznára lehetnénk; mely üdvösseges Rendelést örökös hála ado igaz, buzgosságal ohajtván meg halunk. Tekintetes Nemes Vármegyének Örökös engedelmes Jobbagyi Szomajomi Uj Polgárság.*²³

A cigányság történetében gyakran előfordult, hogy előljáróiktól gyermekeik számára iskolát kértek – számos ilyen dokumentum fennmaradt a 18-20. századból. Egyértelmű bizonyítéka ez annak, hogy minden nehéz körülmény ellenére a közösségekben élt a vágy, elhatározás a kiemelkedésre.

Reziliens személyeket az oktatás világán túl is találunk a cigányság korai történetében. A török uralom idején a reziliencia kiváló példája a budai cigányvárosban élő, iszlamizálódott Musztafa Tehim nevű cigány orvos,²⁴ a muszlimmá lett borkereskedő és malomtulajdonos *Szinán*, aki a helyi cigányok előljárója, kethüdája volt. Vagyonos embernek számított a budai vár cigány dobosa, az 1558. évi összeírás szerint Ráckeven saját házzal bíró *Kászim bin Abdullah* is.²⁵

Történelmünkben nem egy példát találunk arra is, hogy a rezilienciát valamilyen formában támogatta a hatalom; cigány embereket „emelte ki”, s minősítettek át magyarnak, parasztnak, polgárnak.²⁶ II. József rendelete szerint ugyanis az a cigány, aki követte a paraszti életmódot és viselkedést, kikerült a cigányok közül. 1794-ben a Magyar Királyi Helytartótanács adott ki rendeletet arról, hogy azokat a cigányokat, akik becsületes, kétkezi munkát végeznek, beilleszkednek környezetükbe, s magukat jól viselik, ki kell emelni a cigányok sorából, s ezt nyilvánossá is kell tenni. A Borsod vármegyei Sajóvámoson 1797-ben

²³ Nagy Pál: *Kicsinségemben „elszakattam”*. *Cigány közösség, szocializáció és gyermeksors Magyarországon a 16-19. században*. [Educatio](#). 8. 1999. 2. 320-338.

²⁴ Fekete Lajos: *A hódoltság török levéltári forrásai nyomában*. Oriental Reprints. Kőrösi-Csoma Társaság – MTA Budapest, 1993. 35.

²⁵ Uo.

²⁶ Ezekben az esetekben egyértelmű, nyílt és világos asszimilációs szándék látható a hatalom részéről.

néhány parasztosodott cigányról – a rendeletre hivatkozva – nyilvánosan ki is hirdették, hogy többé nem tekinthetők cigánynak.²⁷

„Vámoson pedig Kis Ferencz, Kis József, Tenkei György és Horváth Sámuel cigányok, tisztességes élet módját gyakorlóknak, állandó becsületes lakásúaknak találtatván, a cigányok száma közül, a felséges rendelés 47dik pontjának 5dik cikkelye szerint...ki vétettek, és a haza több becsületes lakosainak száma közé tetteknek lenni declaráltattak.”

Összegzés

A reziliencia elengedhetetlen képesség a megbirkózásban, kitörésben, a társadalmi mobilizációban. A hátrányos helyzetben élő gyermekek esetében kialakítása, fejlesztése nélkülözhetetlen. A cigányság történetének megismerése segíthet annak a sztereotípiának szétesztelésében, ami azt állítja, hogy a szegény, elesett emberek – köztük a szegény cigányok is – nem akarnak, nem tudnak, nem képesek, s nem is fognak kiemelkedni. A reziliens cigány személyek története arra kell, hogy sarkalljon bennünket, hogy nyújtsunk lehetőséget a reziliencia képesség kialakulásához – Biztos Kezdet Gyerekházak, kötelező óvodáztatás által –, s minden segítséget adjunk meg a reziliens-jelölteknek a tanodák és cigány/roma szakkollégiumok alapítása, fenntartása által.

Felhasznált irodalom:

BONANNO, G. A.: *Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events?* American Psychologist, 2004., 59(1), 20–28.

CEGLÉDI TIMEA – HAMVAS LÁSZLÓ – KATONA CSABA – KISS ANDREA – TORNER BERNADETT – VAS SÁNDOR: *Ugródeszka lendülettel – Reziliens Wális Szakkollégisták* Kiadó: Wáli István Roma Szakkollégium, Debrecen, 2018.

COHN, M. A., FREDRICKSON, B. L., BROWN, S. L., MIKELS, J. A., & CONWAY, A. M.: *Happiness unpacked: Positive emotions increase life satisfaction by building resilience.* Emotion, 2009., 9(3), 361–368.

²⁷ Nagy Pál: *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában.* 267. Csokonai Vitéz Mihály Főiskola, Kaposvár, 1998.

FEKETE LAJOS: *A hódoltság török levéltári forrásai nyomában*. Oriental Reprints. Kőrösi-Csoma Társaság –MTA Budapest, 1993. 35.

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF: Minthogy már életemnek...1758.
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf8652.pdf

JAKÓ ZSIGMOND által közzétett *Matricula studosorum Diáknévsora* 1662–1841.
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf3204.pdf 112.

KESERŰ BÁLINT szerk.: *Fontes Rerum Scholasticum V.* , 1994. Közreadja: Bura László: Szatmári diákok 1610-1852. 81.

LANDAUER ATTILA: *A magyar protestáns egyházak korai évszázadai és a cigányság*. Credo, 2011. 4. 32-39.

MASTEN A. S.: Ordinary magic: *Resilience processes in development*. American Psychologist, 2001., 56 (3), 227-238.

NAGY PÁL: *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1998. 55.

NAGY PÁL: *Kicsinségemben „elszakattam”*. Cigány közösség, szocializáció és gyermeksors Magyarországon a 16-19. században. *Educatio*. 8. 1999. 2. 320-338.

SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT: *Sar si von?* Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 5. évf. 2004. 4. sz. 335 – 358.

SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT: *A magyarországi cigány értelmiség helyzete, mentális állapota*. PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Pécs, WHS Gypsy Studies Student, 2005.6.

SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT: *A magyarországi cigányság I. (cigányok és romák)*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2016.

SZATHMÁRI PAP MIHÁLY- VISTAI FARKAS MIHÁLY: *Vocabularium Zingarico-Latinum et Hungaricum*. Kolozsvár, 1768. <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/22035> 6.

TÓTH PÉTER: *Kóborlás és letelepedés (A magyarországi cigányok feudális kori történetéhez)*. In: Dobrossy István: *Levéltári Évkönyv VII*. Miskolc, 1994. 16.

ZORN ANTAL: *Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén*. In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából V. Oktatás-nevelés*. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1983. 116.

